

Ahmed Mehmedović

GORNJOVAKUFSKI PREPISIVAČI ORIJENTALNIH RUKOPISA

Sažetak

U periodu osmanske vlasti u Bosni i Hercegovini, od 1463. do 1878. godine, u našoj zemlji djelovalo je više stotina prepisivača orijentalnih rukopisa, od kojih se neki mogu označiti kaligrafima. Većina prepisivača djelovala je u centrima poput Sarajeva, Banja Luke, Mostara, Travnik, ali su i manje sredine dale značajne poslenike na tom polju, pa tako i Gornji Vakuf (Uskopje, Uskoplje). S obzirom na brojnost prepisivača i kvaleteta njihovih rukopisa skoro da bi se moglo govoriti o "gornjevakukskoj prepisivačkoj školi".

U ovom radu zastupljeni su nama poznati prepisivači orijentalnih rukopisa iz Gornjeg Vakufa, evidentirani i opisani njihovi rukopisi koji su nam bili dostupni, naročito oni iz Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu. U Gornjem Vakufu djelovalo je više od pedeset prepisivača orijentalnih rukopisa od kojih smo izdvojili dvadeset i jednog, a ostale, manje značajne, samo spomenuli. Među njima je bilo prepisivača koji su imali veoma lijep rukopis, koji su ukrašavali neke svoje radove i koji se mogu pridružiti kategoriji prepisivača koje možemo označiti kaligrafima. Takvi su bili: Sulejman ibn Ibrahim Hadžiabulić Uskopjevi, Sulejman ibn Muhammed, Muhammed Rušdi ibn Derviš Husejn Hadžiabulić, Abdullah ibn Salih, Šit-efendija Ruždić...

Sulejman ibn Ibrahim Hadžiabulić bio je kaligraf sa diplomom, a bio je učenik u kaligrafiji Ismaila Zihnija Konjičanina, a ovaj učenik Egipćanina koji je živio u Sarajevu, Hasana al-Vefajja al-Misrija.

Najraniji nama poznati prepisivač iz Gornjeg Vakufa bio je Husejn, mu'allim, koji je 1605. godine prepisao djelo Hasana Kafije Pruščaka *Hadiqa as-sala*. Neki gornjevakukski prepisivači djelovali su i tokom 19. stoljeća.

Ključne riječi: Gornji Vakuf, rukopisi, prepisivači, Uskopje.

Tokom osmanskog perioda u Bosni i Hercegovini i neposrednoj okolini djelovalo je mnogo prepisivača rukopisa na orijentalnim jezicima, a nekoliko desetina njih mogu se okarakterizirati i kao kaligrafi. Kao što je poznato, prvi rukopisi na našem tlu nastali su oko polovine 15. stoljeća. Od tada pa doskora trajala je živa prepisivačka aktivnost na našim prostorima. Naši kaligrafi i

iluminatori dali su značajan doprinos islamskoj kaligrafiji i iluminaciji¹ bez koje se, opet, ne može ni zamisliti ukupna svjetska umjetnost. Razumije se, najviše rukopisa nastalo je u centrima poput Sarajeva, Mostara, Banje Luke, Travnika, ali su se, nenadano, i neke manje sredine izdvojile kao centri kaligrafske i prepisivačke djelatnosti u nas. Spomenut ćemo samo neke od njih: Trebinje, Ljubinje, Livno, Duvno, Tešanj, Zvornik, Prusac, Gračanica, Gradačac, Maglaj, Jajce, Gornji Vakuf.

Gornji Vakuf nemoguće je zaobići kad je u pitanju kaligrafija i prepisivačke orijentalnih rukopisa, skoro da bi se moglo govoriti i o gornjovakufskoj kaligrafskoj školi. U toj bosanskoj kasabi djelovalo je više od trideset prepisivača rukopisa na sva tri orijentalna jezika, od kojih neke možemo svrstati i u bosanskohercegovačke kaligrafe.² O njima će u ovom radu biti riječi. Neki od njih su svoje rukopise ukrašavali *'unvanima* i arabeskama te su, na taj način, dali doprinos našoj likovnoj umjetnosti. Većina rukopisa koji će ovdje biti spomenuti čuvaju se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci što dodatno uvećava našu obavezu da o njima pišemo.

Za pretpostaviti je da je većina od njih pohađala medrese, neki Gazi Husrev-begovu ili Gazi Husrev-begov hanikah, a neki lokalne medrese poput Lončarice u Travniku, Miralemove u Donjem Vakufu i druge. Samo za jednog od njih znamo da je kaligraf s diplomom i da je učio pred Ismailom Zihnijem Konjičaninom, al-Vafā'ijevim učenikom. Riječ je o Sulāymānu b. Ibrāhīmu Haġiabūljju (Hadžiabuliću), plodnom gornjovakufskom kaligrafu i prepisivaču orijentalnih rukopisa.

1 Da spomenemo samo neke: Abdurrahman Hattat, kaligraf iz druge polovine 16. stoljeća, djelovao u Istanbulu, Ferhad Bošnjak, minijaturista s kraja 16. stoljeća, Hasan Bošnjak, minijaturist iz 16. stoljeća, Iskender-i Bosna, minijaturist s kraja 16. stoljeća, Kasim Bošnjak, minijaturist iz sredine 16. stoljeća, Mehmed Bošnjak, minijaturist iz sredine 16. stoljeća, Osman Nakaš, najbolji osmanski minijaturista iz 16. stoljeća, sa 110 minijatura ulustrirao *Hunernamu*, djelo u kojem je prikazan život i djelovanje sultana Sulejmana Veličanstvenog, Sinan, sin Muhammedov Bošnjak, prepisao *Hunernamu* 1584. godine, Nesuh Matrakçi, pisac i minijaturista iz 16. stoljeća, Salih Fahir, kaligraf i pjesnik iz 18. stoljeća, djelovao kao pisar u dvorskoj kancelariji u Istanbulu, Šaban (Ejjubi Mu'ezzini), istaknuti kaligraf *ta'liq* pisma iz 17. stoljeća i drugi. Svi su oni djelovali u Istanbulu. Vidi o njima: Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj Carevini*, Zagreb, 1931; Đoko Mazalić, *Leksikon umjetnika BiH*, Sarajevo, 1967. i dr.

2 O gornjovakufskim kaligrafima i prepisivačima orijentalnih rukopisa pisali su: Đoko Mazalić u djelu *Leksikon umjetnika BiH*, (Sarajevo, 1967.); M. Hadžijahić-M. Mujezinović, u radu *Uloga džamije Mehmed-bega Stočanina u formiranju Gornjeg Vakufa*, (Gornji Vakuf 1971); Hajrudin A. Haračić u monografiji *Gornji Vakuf*, (Sarajevo, 2004) i drugi.

Husejn, muallim

Najraniji nama poznati gornjovakufski prepisivač jeste Husayn, mu'allim. On je 1612. godine prepisao komantar djela o namazu *Ḥadīqa aṣ-ṣalā (allatī hiya ra'īs al-'ibādāt)* Ḥasana Kāfije Pruščaka, pisan na arapskom jeziku. Rukopis se čuvao u Orijentalnom institutu u Sarajevu (R-4579-2). U istom kodeksu nalazio se i Pruščakov autograf djela *Nūr al-yaqīn fī uṣūl ad-dīn* iz 1605. godine.³

Omer, sin Jusufov, Karadža Uskopjevi

‘Umar b. Yūsuf Qaraḡa Iskopyalī (Gornjovakufljanin) živio je i djelovao polovinom 18. stoljeća. Prepisivao je djela iz sintakse arapskog jezika. Poznata su nam dva njegova rukopisa iz 1756. godine.

- Prvi rukopis predstavlja poznato djelo iz sintakse arapskog jezika *Izhār al-asrār* autora Muḥammada ibn Pīra ‘Alīja al-Birḡiwīja, a drugo:

- *Ṭabīb al-mubtadīn* Muḥammada ibn Yūsufa Čalabīja Fojničanina (u. 1769) iz iste oblasti. Prvo djelo je na arapskom, a drugo na turskom jeziku. Kodeks se nalazio u Orijentalnom institutu u Sarajevu, uništen tokom rata, R-1750/1-2.⁴ Autograf ovog djela čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-3365-2.⁵ Autor ga je počeo pisati i završio u Medini 1748. godine. Kao što se vidi, ‘Umar ibn Yūsuf djelo je prepisao osam godine kasnije, još za života autora.

Mehmed Handžić je ovog prepisivača identificirao kao: Omer, sin Jusufov, zvani Karadžić iz Bugojna.⁶

Šit efendija Ruždić (Šit efendija)

Šit efendija Ruždić (Šit efendija) je naš kaligraf i iluminator iz druge polovine 19. stoljeća. Rodom je iz Gornjeg Vakufa, gdje je u početku i djelovao kao kaligraf. Ukrašavao je svoje rukopise veoma lijepim dekoracijama u boji. Nakon njegove smrti, neki njegovi rukopisi poklonjeni su Gazi Husrev-begovoj džamiji u Sarajevu. Ovog kaligrafa Muhammed Hadžijahić i Mehmed Mujezinović poistovjećuju s Muhammedom Rušdijem Hadžia-

3 Amir Ljubović, *Jedan autograf Hasana Kafija Pruščaka, POF, XXVIII-XXIX, 1978-79.*, str. 123-124; Muhamed Ždralović, *Prepisivači djela u arabičkim rukopisima*, Sarajevo, 1988., knj. II, str. 37.

4 Muhamed Ždralović, *op. cit.* knj. I, str. 178, knj. II, str. 175.

5 Mustafa Jahić, *Katalog GHB*, sv. VI, str. 36-37.

6 Mehmed Handžić, *Književni rad bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1933., str. 71-72

bulićem, također Gornjovakufljaninom.⁷ Đoko Mazalić o njemu piše na dva mjesta, jedanput ga imenuje ovako, a drugi put ga označava prezimenom Hadžijahić i kaže da je starenik porodice Šit-efendića Ruždića.⁸ Smatramo da nije riječ o istom kaligrafu jer je Šit-efendija, prema pisanju Hadžijahića i Mazalića, ukrašavao svoje rukopise, a Muhammed Rušdi nije. Rukopis Muhammeda Rušdija je prepoznatljiv i ne može se zamijeniti s rukopisima drugih prepisivača. Spomenuti istraživači nisu naveli pojedinačno nijedan Šit-efendijin rukopis niti nam je neki njegov rukopis poznat iz kataloga, ali ga, ipak, nismo mogli izostaviti u ovom radu.

Ibrahim, sin Sulejmanov, Uskopjevi

Ibrāhīm b. Sulaymān Uskopyawī, kaligraf je i prepisivač rukopisa iz Gornjeg Vakufa iz 18. stoljeća. Rođen je u Gornjem Vakufu krajem 17. ili početkom 18. stoljeća. Mogao je imati dvadesetak godina kad je 1721. godine boravio u hanikahu Mir Husrem, kako piše u rukopisu a mi vjerujemo da bi ovo trebalo čitati Mir Husrev (Mīr Ḥusraw), kako je Gazi Husrev-beg ponekad oslovljavan. Uzmemo li da je ovo tačno, onda je Ibrāhīm ibn Sulaymān pohađao Gazi Husrev-begov hanikah u Sarajevu, što bi ukazivalo i na njegove sufijske sklonosti. Pretpostavljamo da i on potječe iz porodice Hadžiabulić, a možda je bio čak i otac kaligrafu Sulaymānu b. Ibrāhīmu Hadžiabuliću. Poznato je da su u mnogim porodicama nadijevana ista imena i tako se prenosila generacijama.

Prepisivao je djela na arapskom i turskom jeziku. Poznata su nam tri njegova prijepisa, a sva tri se čuvaju u Orijentalnoj zbirci HAZU u Zagrebu, R-1763 i R-1759/1-2. Evo tih rukopisa:

- *Al-Muqaddima fī aṣ-ṣala*, djelo o namazu, autora Abū Layṭa as-Samarqandīja, na arapskom jeziku. Ibrāhīm ga je prepisao 1721. godine u spomenutom hanikahu, lijepim *nashī* pismom.

- *Aḥādīṭ*, zbirka hadisa, neutvrđenog sakupljača, na arapskom jeziku, pisana, također, *nashī* pismom.

- *Fatāwā*, zbirka fetvi, neutvrđenog autora, na turskom jeziku, pisana *nashī* pismom. Za ova dva rukopisa nije navedeno mjesto i vrijeme prijepisa.⁹ Da li je Ibrāhīm-efendija eventualno autor Zbornika fetvi i priređivač Zbirke hadisa teško je utvrditi. Možda se bavio kadijskim pozivom, što je iziskivalo sakupljanje fetvi radi vlastite prakse.

7 M. Hadžijahić-M. Mujezinović, *Uloga džamije...*, op. cit., str. 33.

8 Đoko Mazalić, *Leksikon umjetnika BiH*, Sarajevo, 1967., str. 53, 133.

9 Muhamed Ždralović, op. cit., knj. II, str. 121.

Sulejman, sin Ibrahimimov, Hadžiabulić, Uskopjevi

Sulaymān b. Ibrāhīm Hadžiabulić Uskopyawī, istaknuti je bosanski kaligraf i prepisivač rukopisa s kraja 18. i početkom 19. stoljeća. Najplodniji je prepisivač rukopisa od njih tridesetak iz tog kraja.¹⁰ Prepisivao je Kur'ān, djela iz šerijatskog prava, ahlaka, udžbenike, djela iz sintakse arapskog jezika, rječnike, en'ame. Njegovi se rukopisi danas nalaze u HAZU u Zagrebu, u Orijentalnom institutu su uništeni tokom rata, Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, Arhivu srednje Bosne u Travniku i nekim privatnim bibliotekama u Sarajevu. Prepisivao je u vremenu od 1781. godine kada je bio u Hanikahu u Sarajevu, pa do 1812. godine, dakle, više od 30 godina. U kaligrafiji je bio učenik poznatog kaligrafa Ismā'īla Dihnīja Konjičanina.¹¹

Najviše rukopisa prepisao je u Gornjem Vakufu, dok za neke rukopise nije navedeno mjesto prijepisa. Njegovi su rukopisi rađeni kaligrafski, uglavnom *nashī* pismom, a neki su ukrašeni *'unvanima*. Neka je djela prepisivao više puta, a samo Kur'ān najmanje 24 puta. U HAZU u Zagrebu, osim više rukopisa, nalazi se i nekoliko levhi ispisanih *tuluṭ* pismom od ovog kaligrafa.¹²

Evo, hronološkim redom, do danas poznatih rukopisa koje je prepisao:

- *Al-Qaṣīda an-nūniyya*, spjev o vjerovanju, na arapskom jeziku, autora Hiḍr-bega ibn Ğalāluddīna, prepisan 1781. godine.

- Komentar na arapskom jeziku spjeva o vjerovanju *Ḥayr al-qalā'id šarḥ Ḡawāhir al-'aqā'id*, autora šejha 'Utmāna al-'Uryānīja, prepisan u isto vrijeme. Ova dva djela činila su kodeks R-4328/1-2, koji je uništen u posljednjem ratu.¹³

- U kodeksu R-5486 Gazi Husrev-begove biblioteke prvo djelo predstavlja Sulaymānov prijepis popularnog perzijsko-turskog rječnika *Tuḥfa-i Šāhidī*, autora Ibrāhīma Šāhidīja (u. 1550). Rukopis je sačinjen 1786., u obimu od 86 stranica manjeg formata, urađen veoma lijepim vokaliziranim *nashī* pismom, crnom tintom, samo su neki znakovi i brojevi pisani crvenom tintom.¹⁴

10 M. Hadžijahić-M. Mujezinović, *Uloga džamije ... op. cit.* str. 31-32; Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. I, str. 290-293, knj. II, str. 215-217.

11 Ismā'īl Dihnī Konjici (Mehmedefendić) Sarāyī, učenik kaligrafa Ḥasan-efendīje al-Wafā'īja al-Miṣrīja. Rođen je oko 1750. godine, porijeklom iz Konjica, ali se zna da je kasnije živio u Sarajevu. Pohađao je, sa još nekoliko naših darovitih ljudi, kaligrafsku školu Egipćanina Ḥasana al-Wafā'īja al-Miṣrīja, koji je živio u Sarajevu gdje je i umro 1770. godine. Prepisao je više djela, a njegov veoma lijepi prijepis *An'ama* čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, R-8075. (vidi: Muhamed Ždralović, ... *op. cit.* knj. I, str. 292, knj. II, str. 243; Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, sv. XI, str. 580; Osman Lavić, *Katalog GHB*, sv. XIV, str. 118, 177-179.

12 Muhamed Ždralović, *op. cit.* II, str. 293

13 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. I, str. 290-293, knj. II, str. 215.

14 Fehim Nametak, *Katalog GHB*, sv. 4, str. 419.

- Njegov rukopis Kur'āna nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci (R-26). Sastoji se od 614 stranica srednje veličine, pisan je veoma lijepim *nashī* pismom, ali je prilično oštećen vlagom. Prve dvije stranice ukrašene su ornamentima u boji, ali su od vlage skoro potpuno uništene. Ajeti su rastavljeni zlatnim tačkama, znakovi za čitanje i istaknute riječi pisane su crvenom tintom, a osnovni tekst crnom. Stranice su obrubljene debljom zlatnom linijom i sa tri tanke crne linije. Povez je kožni, također oštećen. Na kraju rukopisa ispisana je bilješka da je je ovaj Kur'ān prepisao 1787. godine Sulaymān ibn Ibrāhīm Uskopyāwī (Gornjovakufljanin).¹⁵

- Godine 1790. Sulaymān je prepisao dvije kraće rasprave, autora Šejha Alija, (Šayḥ' Alī), vjerovatno Vaiz Ali-efendije, mostarskog i blagajskog muftije. Prva je na turskom jeziku *Ṣadaqa risālasī* (Rasprava o milostinji), a druga na arapskom s prijevdom na turski jezik, *Raprava o uputi vladarima, emirima i kadijama u državnoj upravi*, na turskom jeziku. Tu je i kraća Zbirka stihova na turskom jeziku među kojima je i Pjesma o proljeću Zejnīl-bega iz Foče. Rukopis je sačinjen na pedesetak stranica srednjeg formata krasnim *nashī* pismom. Rukopis ove *Mağmū'e* čuvao se u Orijentalnom institutu u Sarajevu, br. 487/1-3.¹⁶

- U Arhivu Srednje Bosne u Travniku (R-25) nalazi se njegov prijepis djela *Tarğama al-Wiqāya*, prevodioca šejha Muḥammada ibn 'Umara Qurdī-efendije, na turskom jeziku, prepisan 1791. godine.¹⁷

- Sljedeći njegov rukopis koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci (R-1333) jeste prijepis popularnog fikskog djela *Multaqā al-abḥur* od Ibrāhīma al-Ḥalabīja (umro 1549). Prepisan je lijepim *nashī* pismom na 370 stranica srednje veličine, u razmaknutim redovima, mjestimično vokaliziranim. U vrhu prve stranice je jednostavniji *'unvan* u pretežno zlatnoj boji. Prve dvije stranice obrubljene su širom zlatnom i plavom linijom i tanjim crnim, a ostale stranice jednom crvenom linijom. Na širokim marginama ima dosta komentara pisanih lijepim, sitnim *ta'liqom* rukom našeg prepisivača. Na margini pretposljednje stranice stoji bilješka da je djelo prepisao u Gornjem Vakufu (Waqf-i bālā) 1793. godine Sulaymān ibn Ibrāhīm.¹⁸

Godine 1795. prepisao je tri djela na turskom jeziku:

- *Aḥlāq-i Aḥmadī* ili *Aḥlāq-i Kāšifī tarğamasī*, vjersko-filozofski sastav protkan stihovima, autora Aḥmada 'Uṭmān-zādea.

- *Talḥīs an-naṣā'ih*, izvod iz djela *Naṣīḥa al-mulūk*, istog autora.

15 Kasim Dobrača, *Katalog GHB*, sv. I, str. 26.

16 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. I, str. 290-293, knj. II, str. 216.

17 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 216.

18 Kasim Dobrača, *Katalog GHB*, sv. II, str. 489

- *Zubda al-asmār*, skraćeni prijevod djela *Anwār-i Suhaylī*, posvećenog sultanu Ahmedu, istog autora. Ova tri djela sačinjavaju kodeks R-14/1-3 HAZU u Zagrebu.¹⁹

Iste godine prepisao je još tri djela na turskom jeziku:

- *Manzūma-i waṣiyyatnāma-i Birgiwī*, versifikacija Birgivijeve *Vasiyyet-name*, neutvrđenog autora,

- *Qırq armağān*, djelo o četraset uputa kojim se može dobiti milost i oprost na Drugom svijetu, nepoznatog autora,

- *Naṣīḥatnāma*, didaktička satira upućena narodu Istanbula, autora Uwaysa ibn Muḥammada (Waysī). I ovaj se rukopis nalazi u istoj biblioteci, R-8/1-3.

Dvije godine kasnije Uskopjevi je prepisao djelo iz sintakse arapskog jezika nepoznatog autora *ʿAwāmil al-iʿrāb*, na arapskom jeziku. Rukopis je izgorio u Orijentalnom institutu u Sarajevu, R-4930-2.²⁰

- Naredne godine prepisao je dva traktata o vladanju, neutvrđenih autora, na turskom jeziku. Rukopis je bio u posjedu Alije Bejića.²¹

- Attarovu *Pandnāmu* skupa sa rječnikom Šāhidīja Sulāymān ibn Ibrāhīm prepisao je 1800. godine. *Pandnāma* je prepisana lijepim *nashī* pismom na 72 stranice srednje veličine, na perzijskom jeziku. Ovaj i neki drugi Sulejmanovi rukopisi uništeni su u ratu u Orijentalnom institutu u Sarajevu, R-4431-1²²

- Iz iste je godine još jedan njegov prijepis perzijsko-turskog rječnika Ibrahima Šahidīja *Tuḥfa-i Šāhidī*, a nalazio se također u Orijentalnom institutu, R-4431-2.²³

- U Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Bosne i Hercegovine u Sarajevu čuva se rukopis Kurʿāna Sulāymāna ibn Ibrāhīma, nastao 1804. godine. U bilješci na kraju rukopisa stoji da mu je ovo 24. po redu prepisani Kurʿān. I on je ispisan *nashī* pismom, sitnim i vokaliziranim, na 618 stranica manjeg formata. Tekst je pisan crnom, a nazivi sura i neki znakovi crvenom tintom. Tačke između ajeta su boje zlata. Tekst na prve dvije stranice ukrašen je *ʿunvanom*, a ostale stranice uokvirene su širokom zlatnim i tankim crnim linijama. Povez je kožni, bez prijeklopa, oštećen.²⁴

19 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 216

20 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 217.

21 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 217.

22 Salih Trako-Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta – lijepa književnost*, Sarajevo 1997, str. 189.

23 Salih Trako, *Katalog perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu*, Sarajevo, 1986., str. 83.

24 Osman Lavić, *Katalog Nacionalne i univerzitetske biblioteke*, London-Sarajevo, 2011, str. 11.

- Jedan njegov rukopis *An'ama* prepisan 1808. godine nalazi se u privatnoj zbirci Muhameda Husića iz Sarajeva.²⁵

- U rukopisu *An'ama* koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci (R-4363) iz 1812. godine potpisao se kao učenik Ismā'īla Dīhnīja (Konjičani-na), koji je opet bio učenik znamenitog al-Wafā'īja al-Miṣrīja. Ovaj rukopis se sastoji od 206 stranica manjeg formata, a pisan je lijepim *nashī* pismom. Na početku je lijep *'unvan* u boji, a kasnije slijedi više manjih *'unvana* i ukrasa. Stranice su obrubljene debljom zlatnom linijom i tri tanje crne linije. Po marginama ima komentara. Osim uobičajenih sura i dova, rukopis sadrži i: opis Muhammeda, a.s., i četverice prvih halifa, dove za ozdravljenje, za skidanje sihra, za postizanje visokog položaja, za lahak porođaj, imena Poslanikova, imena boraca sa Bedra, 17 uvjeta za dovu, pogodno vrijeme za primanje dove, čija se dova prima i slično. Prepisao Sulāymān ibn Ibrāhīm, zvani Hadžabula iz Gornjeg Vakufa, učenik 'Ismā'īl-efendije Dīhnīja 1812. godine. Rukopis je iznimno lijepo prepisan i ilustriran i predstavlja jedan od ljepših domaćih rukopisa Gazi Husrev-begove biblioteke.²⁶

Sulejman, sin Muhammedov

Sulāymān b. Muḥammad, kaligraf je i prepisivač rukopisa iz Gornjeg Vakufa s kraja 18. stoljeća. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci, u rukopisu R-8621, nalaze se dva djela koja je prepisao ovaj prepisivač.

- Na prvih 276 stranica prepisano je djelo *Haqīq al-haqā'iq šarḥ Risāla-i 'ilmihāl li al-Birgīwī*, komentar Birgivijeva Ilmihala na turskom jeziku, autora Muṣṭafe b. Muḥammada al-Ġuzalḥiṣārīja an-Naqšibandīja al-Ḥanafīja (u. 1800), zatim slijedi nekoliko bilježaka iz fikha pa onda drugo djelo:

- *Mağma 'al-ğawāhir*, kratak priručnik na turskom jeziku o islamskom vjerovanju i osnovnim vjerskim dužnostima bosanskog autora Ḥasana b. Naṣūḥa Duvnjaka (živio u 17. stoljeću). Oba rukopisa ispisana su veoma lijepim, sitnim *ta'liq* pismom, crnom tintom. Na kraju rukopisa stoji bilješka u kojoj se kaže da je rukopis prepisao Sulāymān ibn Ibrāhīm Gornjovakufljanin (Vaḳfī Bālālī) po rođenju, hanefijskog mezheba, maturidijskog pravca, početkom ševvala 1210/1795. godine.²⁷

25 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. I, str. 290-293, knj. II, str. 217

26 Kasim Dobrača, *Katalog GHB.*, sv. I, str. 541

27 Osman Lavić, *Katalog GHB.*, sv. X, str. 201-202.

Muhammed Rušdi, sin Derviša Husejna, Hadžiabulić

Muḥammad Rušdī b. Darwīš Ḥusayn Hadžiabulić, kaligraf je i prepisivač rukopisa iz Gornjeg Vakufa skraja 19. stoljeća. Muhammed Hadžijahić i Mehmed Mujezinović ovog kaligrafa poistovjećuju s drugim kaligrafom iz Gornjeg Vakufa, Šit-efendijom Ruždīćem. Muhammed Rušdi se potpisivao na prepoznatljiv način, najčešće kao: Muḥammad Rušdī b. Darwīš Ḥusayn. Osim toga, on nije ukrašavao svoje rukopise, a Šit-efendija jeste.²⁸ Iz potpisa ḥawāḡa, kojeg je ostavio na posljednjem nama poznatom njegovom prijepisu, saznajemo da je bio imam, vjerovatno u Gornjem Vakufu ili okolini. Prepisivanjem rukopisa bavio se najmanje 54 godine. Dostupni su nam podaci o osam njegovih prijepisa. Samo se jedan nalazio u Orijentalnom institutu, a ostali se nalaze u Gazi Husrev-begovoj biblioteci.

- Prvi Ruždijev prijepis, koji nam je dostupan, jeste rukopis Kur'āna koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-9944. Njegovo prepisivanje Muḥammad Rušdī dovršio je 1845. godine. Prepisan je sitnijim *nashī* pismom na 606 stranica srednje veličine, crnom tintom, samo su nazivi sura, neki znakovi i tačke pisani crvenom. Tekst na prve dvije stranice obrubljen je s više crvenih linija i ukrašen jednostavnim unvanom, a tekst na ostalim stranicama uokviren je crvenim linijama. Papir je bijel i tanak, a povež kožni s utisnutim rozetama na sredini, s unutrašnjem strane obložen ebropapirom.²⁹

- Sljedeći nama poznati prijepis Muḥammada Ruždīja nastao je 1866. godine. To je 29 džuz Kur'āna koji se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-6100. Ispisan je lijepim *nashī* pismom na 30 stranica manjeg formata. Znakovi tedžvida i tačke između ajeta pisani su crvenom tintom, a osnovni tekst crnom. Potpisao se ovako: Rušd Darwīš Ḥusayn Ḥāḡābūla.³⁰

- Naredne godine prepisao je djelo o odgoju i obrazovanju učenika *Ta 'līm al-muta'allim*, autora Burhānuddīna az-Zarnūḡija (u. 1203), na arapskom jeziku. Rukopis se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci (R-871), prepisan lijepim *nashī* pismom na 68 stranica manjeg formata, crnom tintom, a naslovi i istaknute riječi smeđom i crvenom. Sada mu potpis glasi: Rušd Muḥammad ibn Darwīš, bez prezimena Hadžibula, ali je, po rukopisu, sasvim očito da je riječ o istom prepisivaču.³¹

- Godine 1880. Muḥammad Rušdī prepisao je djelo iz hanefijskog fikha *Al-Mutanabbihāt 'ala al-umūri al-wāḡibāt*, koje neki autori pripisuju Abū Ḥanīfī, a neki našem Pruščaku. Ispisan je na 42 stranice, srednjeg formata,

28 M. Hadžijahić-M. Mujezinović, *Uloga džamije ... op. cit.* str. 33.

29 Osman Lavić, *Katalog GHB*, sv. XV, str. 40.

30 Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, sv. XI, str. 79.

31 Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, sv. III, str. 83.

krupnijim *nashī* pismom, u razmaknutim redovima. Naslovi i neke istaknute riječi pisane su krupnijim *tuluṭom*. Rukopis se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci R-3173.³²

- U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuvaju se 25, 26, 27. i 29. džuz Kur'āna iz 1884. godine, s potpisom prepisivača: Rušd Darwīš Ḥusayn Ḥāḡābūla. Džuzovi su srednje veličine, a pisani su lijepim i razgovijetnim *nashī* pismom, bez *'unvana* i naročitih ukrasa. Ajeti su rastavljeni sa po jednom ili tri crvene tačke a i neki znakovi pisani su crvenom tintom. Papir je bijel, grublji, a povež kožni, originalan, s utisnutim jednostavnim ornamentima na koricama i klapni.³³

- U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva se i njegov prijepis *'Ilmihāla* na bosanskom jeziku, nepoznatog autora, *'Ilmiḡāl Bosnawī*, pisan arapskim pismom, R-3294. Rukopis je na 38 stranica srednje veličine, ispisan krupnim, lijepim i razgovijetnim *nashī* pismom, crnom tintom, rečenice su rastavljene sa po jednom ili tri crvene tačke, a naslovi i neki znakovi pisani su također crvenom tintom. Ovaj rukopis je dovršen 1888. godine.³⁴

- Godine 1899. Muḡammad Rušdī je prepisao kratku biografiju Poslanika Muhammeda, a.s., od nepoznatog autora pod naslovom *Qiṣṣa al-mawlid aš-šarīf an-nabawī*. Rukopis je prepisan vokaliziranim *nashī* pismom na 40 stranica srednje veličine. Tekst je pisan crnom a naslovi i neke istaknute riječi crvenom tintom. Ovaj rukopis nalazio se u Orijentalnom institutu u Sarajevu, R-2224, ali je u ratu ništen.³⁵

- Iste je godine prepisao djelo *Šurūṭ al-islām*, autora hadži Muḡammada efendije Ramića, poznatog kao Topal-hodža. Rukopis je na 34 stranice, srednje veličine, prepisan lijepim, krupnim i vokaliziranim *nashī* pismom, crnom tintom, samo su neke riječi u crvenoj boji. Povež je kartonski. I ovaj rukopis se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-1155.³⁶

Mustafa, sin Mustafin, al-Uskopjevi

Muṣṭafā b. Muṣṭafā al-Uskopyawī, još je jedan odličan kaligraf i prepisivač iz Gornjeg Vakufa skraja 18. i iz prve polovine 19. stoljeća. Po bilješki na jednom rukopisu znamo da je 1796. godine pohađao Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Čime se bavio nakon završetka medrese nije nam pozna-

32 Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, sv. III, str. 274.

33 Kasim Dobrača, *Katalog GHB*, sv. I, str. 44; Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 320.

34 Haso Popara, *Katalog GHB*, sv. IX, str. 533-534.

35 Salih Trako-Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijentalnog instituta – lijepa književnost*, Sarajevo 1997, str. 52.

36 Osman Lavić, *Katalog GHB*, sv. XIV, str. 188-189.

to. Možda je bio imam u Donjem Vakufu gdje je boravio 1814. godine. Sačuvana su njegova dva prijepisa, jedan na arapskom, a drugi na turskom jeziku.

- U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva se rukopis djela *Aš-Šifā' bi ta'rīf huqūq al-Muṣṭafā*, prepisan rukom ovog prepisivača i kaligrafa, R-1231. Riječ je o hadiskom djelu, pisanom na arapskom jeziku, lijepim, nevokaliziranim *nashī* pismom. Rukopis ima 562 stranice srednje veličine. Na početku se nalazi lijep 'unvan u boji. Na zlatnoj podlozi izrađeni su floralni motivi u crvenoj, narandžastoj, zagasito plavoj, sivoj i bijeloj boji. Tekst na prve dvije stranice uokviren je dvjema zlatnim, širokim linijama i jednom zagasito plavom i tankim crnim linijama, ostale stranice uokvirene su tankim crvenim linijama. Na kraju rukopisa stoji bilješka da ga je prepisao Muṣṭafā b. Muṣṭafā al-Uskopyawī u Gazi Husrev-begovoj medresi 1796. godine. Cijeli rukopis djeluje veoma lijepo i dopadljivo.³⁷

- Drugi njegov rukopis, *Tibb (ma ḥaḍar)*, na turskom jeziku, autora Abū Bakra Nuṣrat-efendije, bibliotekara biblioteke Nuriosmanije u Istanbulu, čuvao se u Orijentalnom institutu u Sarajevu (R-3749). Riječ je o farmakološkom djelu koje sadrži opis isprobanih lijekova. Ovo djelo Muṣṭafā je prepisao u Donjem Vakufu 1814. godine.³⁸

Ali, sin Muhammedov

‘Alī b. Muḥammad iz Gornjeg Vakufa spada u istaknutije kaligrafe.³⁹ O njemu nemamo puno podataka. Iz bilješke sa jednog njegovog rukopisa razumije se da je 1720. godine boravio u Sohtegan medresi, ali nije naveo mjesto u kojem se ta medresa nalazi.

Iz iste bilješke se vidi da je kasnije obavljao dužnost mujezina u rodnom gradu, Gornjem Vakufu. Sačuvani njegovi prijepisi su na arapskom jeziku. Za sada znamo za dva njegova rukopisa, od kojih je jedan uništen u Orijentalnom institutu u Sarajevu tokom posljednjeg rata.

- Prvi rukopis čuva se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, R-8005.⁴⁰ Riječ je o djelu *Munya al-muṣallī wa ḡunya al-mubtadī*. Prepisan je lijepim *nashī* pismom, krupnim harfovima sa velikim proredom. Tekst je pisan crnom, a naslovi, linija oko teksta i linija koja obilježava značajnije riječi crvenom tintom. Povez je polukožni, oštećen i nevjesto restauriran. Djelo se završava kolofonom u kome se kaže da je prepisano 1720. godine

37 Kasim Dobrača, *Katalog GHB*, sv. I, str. 299.

38 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 238.

39 Muhammed Hadžijahić-Mehmed Mujezinović, *Uloga džamije... op. cit.* str. 34.

40 Haso Popara, *Katalog GHB*, sv. IX, str. 188-189.

u Sohtegan medresi, a prepisivač se bilježi kao *mujezin* u Gornjem Vakufu. Na 86 listu nalazi se izvod iz nekog fikhskog djela naslovljen sa *Bāb šara'it al-mu'addin*, gdje se obrazlažu uvjeti koje treba ispunjavati svaki mujezin. I po ovome se vidi koliko je ovaj kaligraf volio svoj mujezinski poziv. Da li je 'Alī ibn Muḥammad eventualno obavljao i imamsku dužnost nije nam poznato.

- Drugi rukopis prepisan 1724. Godine, predstavlja djelo *Qaṣīda al-Burda*, slavni spjev u slavu Muhammeda, a.s., autora Šarafuddīna 'Abdullāha Muḥammada ibn Sayyida al-Buṣīrīja (u. 1294). Rukopis je zauzimao prvo djelo u kodeksu Orijeentalnog instituta (1136-1).⁴¹ Sastojao se od četrdesetak stranica srednje veličine, a prepisan je lijepim, vokaliziranim *ta'liq* pismom.

Sabit, sin Muratov, Uskopjevi

Ṭābit b. Murāt Uskopyawī, gornjovakufski je prepisivač orijentalnih rukopisa iz druge polovine 18. i početka 19 stoljeća. Iz njegove biografije poznato nam je jedino da je boravio u Gazi Husrev-begove medresi 1748. i 1808. godine. Poznao je arapski i turski jezik, a najviše ga je zanimala sintaksa arapskog jezika. Iz ove oblasti je prepisao dva djela, a zanimalo se i za šerijatsko pravo. Poznata su nam četiri njegova rukopisa koja su tokom posljednjeg rata uništena u Orijeentalnom institutu u Sarajevu, R-1809, R-4795/1-2, R-1838.42

- Prvi rukopis, na turskom jeziku, Ṭābit je prepisao u Gazi Husrev-begovoj medresi u Sarajevu 1748. godine. U pitanju je djelo iz dogmatike (Komentar Birgivijeve Vasiyyetname) *Šarḥ-i waṣiyyatnāma-i Birgīwī*, autora 'Alī Šadrī al-Qonyawīja, na turskom jeziku. Sljedeća dva djela su iz sintakse arapskog jezika, na arapskom jeziku, a Ṭābit ih je prepisao dvije godine kasnije, 1750. godine:

- *Izhār al-asrār*, autora Muḥammada ibn Pīra al-Birgīwīja, na arapskom jeziku i

- *Al-'Awāmil al-ḡadīda fī an-naḥw*, od istog autora, također na arapskom jeziku.

- Četvrti Ṭābitov rukopis je djelo *Tabyīn al-marām*, autora šejha Muṣṭafe Ṭarīqatgīja, komentar rasprave o trgovini i kamatama, na turskom jeziku, a prepisao ga je 1808. godine također u Gazi Husrev-begovoj medresi.

41 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 114; Salih Trako-Lejla Gazić, *Katalog rukopisa Orijeentalnog instituta ... op. cit.*, str. 31.

42 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 160, 256.

Jusuf, sin Murat-hodžin

Jūsuf b. Murāt-hodža Ḥāzim-zāde, prepisivač je orijentalnih rukopisa iz Gornjeg Vakufa iz druge polovine 18. stoljeća. O njemu jedino znamo da je bio sin Murat-hodže i da je 1763. godine boravio u tvrđavi Prozor, tridesetak kilometara daleko od Gornjeg Vakufa. Kakvu je dužnost obavljao u Prozoru nije poznato. Potječe iz ulemanske porodice jer mu je otac Murat-hodža bio imam. U Orijentalnom institutu u Sarajevu postojao je jedan kodeks na arapskom jeziku od dva djela iz sintakse arapskog jezika koji je Jūsuf prepisao u prozorskoj tvrđavi 1763. godine, R-1981/1-2.⁴³ Riječ je o djelima:

- *Šarḥ Tasrīf az-Zunḡānī* iz gramatike arapskog jezika, autora Mas‘ūda ibn ‘Umara at-Taftāzānīja, i

- *Šarḥ al-Maqṣūd* iz gramatike arapskog jezika, autora izvjesnog Aḥmada ibn Muḥammada, oba na arapskom jeziku.

Muhammed, sin Ahmedov

Muḥammad b. Aḥmad prepisivač je orijentalnih rukopisa iz Gornjeg Vakufa iz druge polovine 18. stoljeća. Iz njegovih prijepisa bi se moglo zaključiti da se zanimao za filozofiju pošto su sva tri njegova rukopisa iz te oblasti. Vjerovatno je završio neku od naših medresa.

- Muḥammad je 1769. godine prepisao djelo *Šarḥ risāla fī al-ḥikma*, komentar rasprave o filozofiji, autora Ḥusayna ibn Mu‘īnuddīna al-Maybūdīja, na arapskom jeziku.

- Drugo djelo, također na arapskom jeziku, nosi naslov *Šarḥ ḥikma al-‘ayn*, komentar filozofsko-teološkog djela), autora Muḥammada ibn Mubārakšāha al-Buḥārīja. Ovo djelo Muḥammad je prepisao 1773. godine, lijepim *nashī* pismom.

- Treći Muḥammadov rukopis nije datiran, a riječ je o djelu *Risāla fī al-ḥikma*, autora Aḫīruddīna ibn ‘Umara al-Abḥarīja, na arapskom jeziku. I ono je prepisano dopadljivim *nashī* pismom. Rukopisi se nalaze u privatnoj zbirci, a fotokopije u HAZU u Zagrebu, R-1/1-3.⁴⁴

Abdulah, sin Salihov

‘Abduḷlāh b. Šālīḥ, kaligraf je i prepisivač rukopisa iz Gornjeg Vakufa iz druge polovine 18. stoljeća. Na njegovim rukopisima zabilježeno je samo njegovo ime, ime njegovog oca mjesto i vrijeme prijepisa. Ostali smo uskra-

43 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 191.

44 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 198.

ćeni za bilo kakve druge podatke iz njegovog života. Znamo za pet njegovih prijepisa, neke od njih ćemo samo spomenuti, a one iz Gazi Husrev-begove biblioteke i opisati.

- Prvi njegov prijepis je iz 1773. godine. To je arapsko-turski rječnik, *Luġat-i 'arabī-turkī*, od neutvrđenog autora. Prepisan je u Gornjem Vakufu, a čuvao se u Orijentalnom institutu u Sarajevu, R-1229/2.⁴⁵

- Iste godine prepisao je *Pandnāmu (Pand-i 'Aṭṭār)*, spjev moralno-didaktičkog sadržaja Perzijanca Farīduddīna 'Aṭṭāra, na perzijskom jeziku. Rukopis se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, R-5595.⁴⁶

- U istom kodeksu je i drugi njegov prepisivački rad *Tuhfa-i Šāhidī*, perzijsko-turski rječnik Ibrāhīma Šāhidīja, kojeg je 'Abduḷlāh Gornjovakufljanin prepisao 1778. godine. Rukopis u oba djela je lijep, pisan *nashī* pismom, u prvom djelu vokaliziran, a sastoji se od 132 stranice srednje veličine. Tekst je pisan crnom, a istaknute riječi crvenom tintom. Tekst drugog djela obrubljen je tankom crvenom linijom.

- Godine 1777. 'Abduḷlāh je prepisao dva djela čiji se rukopisi čuvaju u Nacionalnoj biblioteci u Bratislavi, u kolekciji Safvet-bega Bašagića, R-406, R-496.⁴⁷ Prvi rukopis predstavlja djelo o nasljednom pravu Aḥmada Mostarca, *Kitāb al-farā'id*, na turskom jeziku, pisan *nashī* pismom. Drugo djelo je komentar poznate vjersko-didaktičke kaside an-Nūniyya, *Kitāb-i Nūniyya-i šarḥī*, autora Dāwūda ibn Muḥammada al-Qarsīja, na turskom jeziku. Ovaj je rukopis Abdullah prepisao *ta'liq* pismom.

- Dvije godine kasnije, 1779. godine u Gornjem Vakufu, 'Abduḷlāh ibn Šāliḥ prepisao je priručnik o islamskom vjerovanju, s posebnim osvrtom na namaz, *Fawā'id al-amālī wa farā'id al-la'ālī (Kitāb al-Uṣṭuwānī ili Uṣṭuwānī)*, autora jednog od učenika Muḥammad-efendije ibn Aḥmāda Uṣṭuwānīja. Rukopis je prepisan na 198 stranica srednje veličine, pisan lijepim vokaliziranim *nashī* pismom, oštrim perom, vještom rukom iskusnog prepisivača. Tekst je pisan crnom, a naslovi poglavlja i istaknute riječi crvenom tintom. Tekst na prve dvije stranice uokviren je debljom i tanjom zlatnom te s tri tanje crne linije, a na ostalim stranicama crvenom linijom. Na početku se nalazi jednostavan '*unvan* u zlatnoj boji, bez ukrasa, u kojem je trebao biti ispisan naslov djela. Na koricama rukopisa utisnute su lijepe rozete u obliku baklave. I on se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-5914.⁴⁸

45 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 203.

46 Haso Popara-Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, sv. VII, 431-432.

47 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 203.

48 Haso Popara, *Katalog GHB*, sv. IX, str. 431.

U Gornjem Vakufu je, negdje u isto vrijeme, djelovao i Šālih b. ‘Abdullāh. Vjerujemo da je riječ o ocu ‘Abdullāha ibn Šāliha. On je 1780. godine prepisao *Waṣiyyatnāmu*, djelo o vjerovanju i obredoslovlju, na turskom jeziku, autora Muḥammada ibn Pīra ‘Alīja a-Birgīwīja. Ovaj rukopis se do rata čuvao u Orijentalnom institutu u Sarajevu (R- 2505).⁴⁹

Osman, sin Osmanov

‘Uṭmān b. Uṭmān gornjovakufski je kaligraf i prepisivač orijentalnih rukopisa iz druge polovine 18. stoljeća. Živio je u Gornjem Vakufu gdje su i nastajali njegovi rukopisi.

- U Gazi Husrev-begovoj biblioteci čuva se jedan njegov rukopis iz 1785. godine, a prepisan je u Gornjem Vakufu. Riječ je o komentaru na Birgīvijevu *Waṣiyyatnāmu*, fikhskom djelu na turskom jeziku *Zubda al-ḍaqā’iq* ili *Šarḥ Waṣiyya Birgīwī*, autora Muṣṭafe ibn Muḥammada al-Ḥanafīja Ğuzelḥiṣārīja Ħulūṣīja (u. 1800). Djelo je prepisano lijepim i krupnim *nashi* pismom na 303 stranice srednje veličine. Tekst je pisan crnom a linije koje označavaju komentirani tekst i okvir oko teksta crvenom tintom. Uṭmānov rukopis čini prvo djelo kodeksa Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, R-4407.⁵⁰

- Uṭmān Uskopyawī prepisao je 1782. godine gramatičko djelo *Šarḥ al-amṭila al-muḥtalifa* od nepoznatog autora, ta’liq pismom, na 50 stranica srednje veličine.⁵¹

- Isti prepisivač je iste godine prepisao poznati perzijsko-turski rječnik *Tuḥfa-i Šāhidī*, autora Ibrāhīma Šāhidīja. Ovaj se rukopis čuvao u Orijentalnom institutu u Sarajevu, R-2657/1.⁵²

- U Gornjem Vakufu 1802. godine prepisao je Uṭmān Uskopyawī još jedno gramatičko djelo na arapskom jeziku *Al-Ifṣāḥ* ili *Mu’rab al-Kāfiya* (Komentar Ibn Ḥāğibove sintakse arapskog jezika). S obzirom na sličnost rukopisa, vrijeme i ime prepisivača, smatramo da je riječ o prepisivaču Uṭmānu ibn Uṭmānu. Rukopis se nalazi u Arhivu Srednje Bosne u Travniku, R-28.⁵³

U Orijentalnom institutu u Sarajevu postojala su dva rukopisa koja je prepisao Uṭmān Bosnawī Uskopyawī, br. 2657/1, i 2940. To su:

49 Muhamed Ždralović, *op. cit.* knj. II, str. 214

50 Osman Lavić, *Katalog GHB*, sv. XIV, str. 113-114.

51 Mustafa Jahić, *Katalog GHB*, sv. VIII, str. 305.

52 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 189.

53 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 245.

- *Tuhfa-i Šāhidī*, perzijsko-turski rječnik (ovo mu je drugi rukopis istog djela), autora Ibrahima Šahidija, prepisan 1782. godine.⁵⁴ i

- *Aš-Šāfiya*, gramatika arapskog jezika, autora Utmāna ibn ‘Omara Ibn Hāḡiba al-Mālikīja, prepisana 1777. godine.⁵⁵

Sadik, sin Hamzin, Gavranović

Šādiq b. Ḥamza Gavranović, značajan je prepisivač rukopisa iz Gornjeg Vakufa skraja 19. stoljeća. Potječe iz ugledne gornjovakufske porodice Gavranovića. Jedan od svojih rukopisa prepisao je u selu Bojske kod Gornjeg Vakufa pa pretpostavljamo da je Šādiq tamo bio imam. Sačuvano je njegovih šest rukopisa koji se čuvaju u HAZU u Zagrebu.

- Prvi od njih Šādiq je prepisao 1883. godine, *nashī* pismom, a riječ je o Zbirci hadisa neutvrđenog skupljača na arapskom jeziku. Možda je on sam sastavljač ove zbirke.

- Drugi rukopis je prepisan u Bojskama 1893. godine. U pitanju je fikhsko djelo *Muršid al-muta’ahhilīn* (Uputstvo za supružnike), prijevod istoimenog Al-Iznīqījevog djela koje je preveo i adaptirao Ibrāhīm Arzurūmī, na turskom jeziku. Rukopis je prepisan na oko 200 stranica, lijepim *nashī* pismom. Na listu 99 zapisana je bilješka prepisivača u kojoj stoji da je on prepisao, osim ovoga djela, još tri djela: *‘Imiḡāl*, *Luḡat*, *Ayyuha al-walad* ovaj posljednji od Al-Gazzālīja.

- Iste je godine Šādiq prepisao i djelo *Fayz al-baḡrayn*, na turskom jeziku, *nashī* pismom, a to je komentar djela iz dogmatike i obredoslovlja, autora Muštafe ibn Muḡammada al-Ḥulūšīja. Ovaj rukopis je prepisan u mahali Ćemaliji u Gornjem Vakufu, gdje je Šādiq-efendija živio ili bio imam Ćamilije džamije.

- Na istom mjestu, ali bez godine prijepisa, nastao je još jedan Šādiqov prijepis istog djela, *Fayz al-baḡrayn*.

- Djelo *Tuhfa aš-šibyān* (Kratki katehizis), Šādiq je prepisao 1894. godine, na turskom jeziku.

- Nije stavio datum prijepisa ni na rukopis Al-Gazzālījevog djela iz etike *Ayyuha al-walad*, na arapskom jeziku. Sve svoje rukopise ovaj gornjevakufski prepisivač ispisivao je *nashī* pismom, a svi njegovi sačuvani rukopisi nalaze se u zbirci orijentalnih rukopisa HAZU u Zagrebu, R-1821, R-1760, R-1751, R-1742, R-1755, R-1828.⁵⁶

54 Salih Trako, *Katalog perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta u Sarajevu*, Sarajevo, 1986, str. 81-82.

55 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 189.

56 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 319-320.

Derviš Trnić

Darwiš Trnić gornjovakufski je prepisivač za koga ne znamo ni vrijeme u kojem je živio. Zna se jedino da je pohađao Lončaricu medresu u Travniku. On je, ne znamo kada, u Lončarici medresi u Travniku, prepisao dva djela iz fikha na arapskom jeziku, a oba su se čuvala u Orijentalnom institutu u Sarajevu, R-1126/1-2. To se djela:

- *Munya al-mušallī wa ġunya al-mubtadī*, priručnik o namazu, autora Sa‘duddīna al-Kašġārīja i:

- *Muršid al-muta’ahhilīn*, (Uputstvo za supružnike), autora Muḥammada al-Iznīqīja. Ovo drugo djelo prepisano je *nashī* pismom.⁵⁷

Muhammed, sin Abdullahov

Muḥammad b. ‘Abduḷlāh Uskopyawī (Gornjovakufljanin), još je jedan prepisivač orijentalnih rukopisa iz Gornjeg Vakufa. Živio je i djelovao u 18. stoljeću. Rođen je oko 1735. godine. Znamo da je pohađao Gazi Husrevbegovu medresu 1753. godine. Na prvom mjestu navodimo dva njegova rukopisa koja čine kodeks Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu, R- 6538.⁵⁸

- Prvi rukopis predstavlja popularno djelo Ḥasana Kāfīja Pruščaka (u. 1616) *Rawḍāt al-Ġannāt fī uṣūl al-i’tiqādāt* (Džennetske bašče o osnovama islamskog vjerovanja).

- Drugo djelo je o pobožnosti i moralu, *Ġilā’ al-qulūb*, autora Muḥammada ibn Pīra ‘Alī al-Birġiwīja (u. 1573). Muḥammad je oba djela prepisao u Gazi Husrevbegovoj medresi 1753. godine. Rukopis se sastoji od 156 stranica srednje veličine, prepisan *nashī* pismom. Poglavlja su u prvom djelu pisana crvenom tintom, a tekst crnom. Na rubovima ima komentara u vezi sa sadržajem djela i bilježaka iz fikha, dova i drugog.

- U Orijentalnoj zbirci HAZU u Zagrebu čuva se pod brojem R-1279 još jedan njegov rukopis, prepisan također 1753. godine, što znači da je i on, vjerovatno, prepisan u Gazi Husrevbegovoj medresi iako on to u bilješci na kraju rukopisa ne navodi. Riječ je o zbirci molitvi *Al-Ḥizb al-a‘zam wa al-wird al-afham*, autora ‘Alīja ibn Sulṭāna Muḥammada al-Qarīja al-Harawīja. Rukopis je ispisan vokaliziranim *nashī* pismom.⁵⁹

57 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 333.

58 Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, sv. XI, str. 482.

59 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 168.

Ibrahim, sin Alijin, al-Uskopjevi

Ibrāhīm b. ‘Alī al-Uskopyawī, gornjovakufski prepisivač iz 18. stoljeća, djelovao je oko 1740. godine. Poznato nam je pet njegovih prijepisa djela u sastavu dva kodeksa Gazi Husrev-begove biblioteke, R-2716⁶⁰ i R-2523⁶¹.

Godine 1740. Ibrāhīm je prepisao tri sljedeća djela:

- *Ar-Risāla al-Andalusijyya fī ‘ilm al-‘arūḍ wa al-awzan aš-ši ‘riyya*, autora Muḥammada ibn Abū al-Ġayš al-Anṣārīja al-Andalusija (u. 1154);

- *Az-zubda ar-rā‘iqa fī šarḥ al-Burda al-fā‘iqa*, komenatar poznatoj Būširījevoj kasidi, autora Muḥammada ibn Aḥmada Ḍakariyya al-Anṣārīja Abū Yaḥyāa (u. 1520);

- *Šarḥ-i Pandnāma-i ‘Atṭār – Sa ‘ādat-nāma*, komentar poznate poeme Farīduddīna ‘Atṭāra, autora Mawlānā Muṣṭafe ibn Muḥammada Šami‘īja iz Prizrena (u. 1591/92). Rukopis je prepisan na arapskom jeziku, *ta‘līq* pismom na 254 stranice srednje veličine. Tekst je pisan crnom a naslovi i linije koje označavaju komentirani tekst crvenom tintom. Rukopis je vakuf hadži-Ebu Bekr-bega, sina Osman-kapetana Gradašćevića.

Druga dva rukopisa Ibrāhīma ibn ‘Alīja al-Uskopyāwīja sačinjavaju kodeks R-2716 Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu, prepisana iste godine.

- Prvi rukopis predstavlja djelo *Nūr al-yaqīn fī uṣūl ad-dīn fī šarḥ ‘Aqā‘id at-Taḥāwī* (Svjetlo istinske spoznaje o temeljima islamske vjere u komentaru Tahawijevo *‘Aqā‘ida*), bosanskog autora Ḥasana Kāfīje Pruščaka. Djelo je na arapskom jeziku, prepisano na 96 stranica srednje veličine, lijepim *ta‘līq* pismom. Tekst je pisan crnom tintom a komentirani tekst nadvučen crvenom linijom. Na početku se nalaze krupno ispisani stihovi na turskom jeziku u pohvalu pisca, a drugi na arapskom u pohvalu djela. Drugo djelo predstavlja još jedan Ibrāhīmov prijepis spomenutog komentara popularne Busirijeve kaside istog naslova i od istog autora kao i u prvom kodeksu.

I ovaj rukopis je na arapskom jeziku, pisan istim samo krupnijim pismom, na 66 stranica istog formata. Početni stihovi kaside ispisani su crvenom tintom a kasnije samo podvučeni crvenom linijom. Prepisivač je na kraju unio i bilješku autora u kojoj stoji da je djelo završeno 1508. godine. I ovaj Ibrāhīmov prijepis je iz 1740. godine.

60 Kasim Dobrača, *Katalog GHB*, sv. I, str. 488-489; Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 142.

61 Haso Popara-Zejnil Fajić, *Katalog GHB*, sv. VII, str. 227-228.

Ibrahim, sin Ibrahimov, Uskopjevi

Ibrāhīm b. Ibrāhīm Uskopyawī gornjovakufski je prepisivač rukopisa iz druge polovine 18. stoljeća. Znamo pouzdano da je pohadao Gazi Husrev-begovu medresu i Gazi Husrev-begov hanikah u Sarajevu jer je o tome ostavio zabilješke na svojim rukopisima.

U Hanikahu je boravio 1780. godine kada je prepisao djelo:

- *Multaqā al-abḥur*, priručnik iz šerijatskog prava, autora Ibrāhīma al-Ḥalabīja. Rukopis je prepisan lijepim *nasta'liq* pismom na 292 stranice srednje veličine, na arapskom jeziku. Prve dvije stranice uokvirene su dvjema, a ostale jednom crvenom linijom. Po marginama ima komentara pisanih sitno i lijepo rukom ovog prepisivača. Na početku je sadržaj i bilješka o uva-kufljenju rukopisa od Mustafa-bega Dženetića. Na kraju je na sedam-osam stranica ispisana Risala o diobi nasljedstva, na turskom jeziku, od nepoznatog autora. Rukopis se nalazi u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, R-1094.⁶²

Druga dva Ibrāhīmova rukopisa nalazila su se u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

- Prvi rukopis predstavlja fikhsko djelo *Farā'id al-wuḍū'* od neutvrđenog autora, na arapskom jeziku, a drugo

- *Al-Muqaddima fī at-tasrīf*, djelo iz gramatike arapskog jezika, autora 'Izuddīna az-Zunḡānīja, na arapskom jeziku. Oba su rukopisa prepisana lijepim *ta'liq* pismom, prvi 1782. godine, a drugi u Gazi Husrev-begovoj medresi nepoznate godine.⁶³

Sulejman, imam i hatib

Sulaymān, imam i hatib džamije Mehmed-bega Stočanina u Gornjem Vakufu, kaligraf je i prepisivač orijentalnih rukopisa s početka 19. stoljeća. Ove podatke Sulaymān je ostavio o sebi na kraju rukopisa prepisanog 1812. godine, a koji se čuva u Gazi Husrev-begovoj biblioteci u Sarajevu, R-8176.

- Riječ je o zborniku fetvi *Al-fatāwā al-Aḥmadiyya al-Mostāriyya*, autora Aḥmada Mostarca (u. 1776). Rukopis je prepisan lijepim i sitnim *naṣṭa'liq* pismom na 468 stranica srednje veličine. Osnovni tekst pisan je crnom, a neki naslovi i istaknute riječi crvenom tintom. Tekst je uokviren tankom crvenom linijom. Prve dvije stranice uokvirene su dvjema zlatnim linijama i s pet crnih linija, a na samom početku je jednostavan *'unvan* u zlatnoj boji u kojem je trebao biti upisan naslov djela. Na ovim stranicama rečenice su rastavljene

62 Kasim Dobrača, *Katalog GHB*, sv. II, str. 487-488.

63 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 213.

zlatnim tačkama. Ispred djela je lijepo ispisan sadržaj pisan crnom i crvenom tintom.⁶⁴

Sulaymān je, očito, bio učen čovjek. Uostalom, bio je imam glavne džamije u Gornjem Vakufu. Možda je ovaj Sulaymān identičan s jednim od dvojice Sulejmana (Sulaymān Haḡḡabūlā ili Sulaymān ibn Muḡammad) o kojima smo naprijed pisali, jer se njihovo djelovanje vremenski poklapa, što bi se moglo utvrditi uspoređivanjem rukopisa.

Muhammed, sin Omerov, Uskopjevi

Muḡammad b. ‘Omar Uskopyawī, prepisivač je orijentalnih rukopisa iz Gornjeg Vakufa koji je prepisao četiri djela, ali nije naveo vrijeme prijepisa.

Četiri njegova prijepisa sačinjavala su jedan kodeks Orientalnog instituta u Sarajevu (R-886/1-4) koji je izgorio 1992. godine. Evo tih djela:

- *Daqā’iq al-muwaḡḡidīn wa al-wāḡilīn*, djelo iz tesavvufa od neutvrđenog autora, na turskom jeziku;

- *Kitāb Tawaḡḡul*, prijevod i komentar Būḡirījeve *Burde*, autora Muḡammada al-Makkīja, na turskom jeziku;

- *Arba ‘ūn ḡadīḡ*, zbirka četrdeset hadisa, neutvrđenog sakupljača, na arapskom jeziku;

- *Al-Munīra*, poučno dogmatičko djelo, autora Aḡmada ibn Sulaymāna ibn Kamāl-paše, na arapskom jeziku.⁶⁵

Izvjescni Muḡammad Uskopjawī je 1783. godine prepisao djelo iz gramatike *Ta’līq al-fawāḡil ‘alā i’rāb al-‘awāmil*, autora Ḥusayna ibn Aḡmada Zaynīzādea, na arapskom jeziku.⁶⁶

Ostaje nam da spomenemo još i one gornjovakufske prepisivače rukopisa iza kojih je ostao po jedan ili dva rukopisa. To su: Muḡammad Ramaḡān, mujezin; Ibrāḡīm b. Ḥusayn (pohađao Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu 1745); Šālīḡ b. ‘Abdullāḡ; Muḡtafā b. ‘Alī; Yahyā b. Muḡammad; Muḡammad b. Ibrāḡīm, kurra; Ḥusayn b. ‘Alī Uskopyawī (boravio u Kuršumlji medresi u Sarajevu 1816.); Ibrāḡīm b. kurra Muḡtafā (prepisao je najmanje dva djela, nije imao pretjerano lijep rukopis); Ḥasan-hodḡa Uskopyawī (prijepis djela Maḡmūda Ḥalīla Damāda Mostarca iz 1763.); Ḥasan Uskopyawī (Pohađao Lončaricu medresu u Travniku 1844.); Muḡammad b. hadḡi Yūsuf

64 Rukopis Gazi Husrev-begove biblioteke, R-8176; Osman Lavić, *Katalog GHB*, sv. X, str. 318-319.

65 Muhamed Ždralović, *op. cit.* knj. II, str. 340-341.

66 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 219.

Uskopyawī (dva puta prepisao popularni perzijsko-turski rječnik *Tuhfa-i Šāhidī*, 1808. godine; Muḥammad Uskopyawī, Adam Sirri al-Uskūpī, ‘Umar b. ḥāḡḡi Muslī Uskopyawī; Murād b. Maḥmūd Uskopyawī (pohađao Gazi Husrev-begov hanikah u Sarajevu 1723.); Aḥmad b. Maḥmūd iz Gornjeg Vakufa, prepisao 1711. godine jedan rukopis Kur’āna.⁶⁷

S ovim imenima nisu iscrpljeni svi kaligrafi i prepisivači iz Gornjeg Vakufa.

U gornjovakufske kaligrafe i prepisivače spada i naš poznati pjesnik i kadija Muṣṭafā Muḥliṣī Bosnawī, predak sarajevskih Hadžijahića. Rukopis njegovog putopisa na hadž u stihovima, prepisan 1748. godine čuva se u OZ HAZU u Zagrebu, R-49⁶⁸ a riječ je, vjerovatno, o autografu. Nema sumnje da je Muṣṭafā Muḥliṣī prepisivao i druga djela za svoje potrebe.

Summary

TRANSCRIBERS OF ORIENTAL MANUSCRIPTS FROM GORNJI VAKUF

During the Ottoman period (1463 – 1878) several hundred Oriental manuscripts transcribers were active in Bosnia. Some of them can be described as calligraphers. Most of them worked in urban centres such as Sarajevo, Banja Luka, Mostar and Travnik, but small towns also produced significant contributors to the field including Gornji Vakuf (Uskopje, Uskoplje). Considering the number of transcribers and the quality of their manuscripts one could even speak of the Gornji Vakuf school of manuscript copying.

This article presents transcribers from Gornji Vakuf, lists and describes their manuscripts available to the author, especially those from the Gazi Husrev Beg Library in Sarajevo.

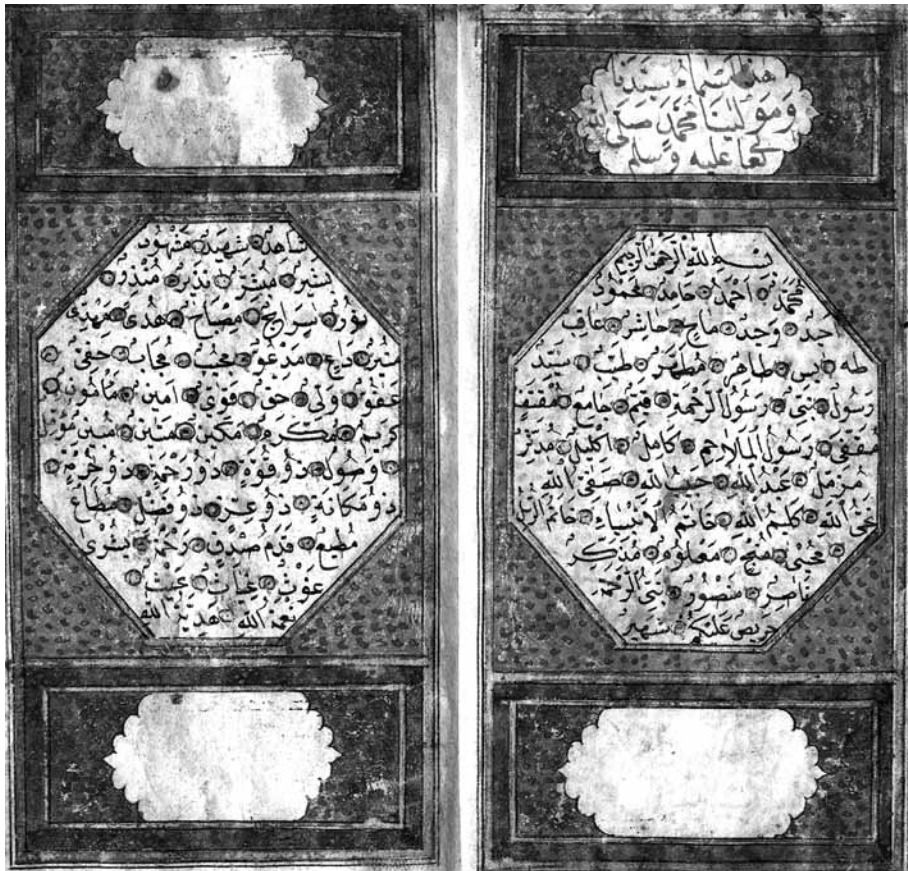
Gornji Vakuf had more than 50 manuscript transcribers. Here twenty one of them have been selected for their importance while others have only been mentioned. Some of the transcribers had exquisite handwriting so that they may be ranked among calligraphers. These were: Sulejman ibn Ibrahim Hadžiabulić Uskopjevi, Sulejman ibn Muhammed, Muhammed Rušdi ibn Derviš Husejn Hadžiabulić, Abdullah ibn Salih, Šit-efendija Ruždić, et al.

67 O ovim prepisivačima vidi: Salih Trako, *Katalog perzijskih rukopisa Orijentalnog instituta*, Sarajevo, 1986., str. 84; Ždralović, knj. II, str. 37, 99, 110, 122, 153, 159; 175; 190, 214, 219, 232, 236, 252, 255, 294, 319, 451; *Katalog GHB*, sv. 5, str. 244; sv. 7, str. 228, 357, 451; sv. 11, str. 146, sv. 15, str. 20.

68 Muhamed Ždralović, *op. cit.*, knj. II, str. 159.

Sulejman ibn Ibrahim Hadžiabulić was a certified calligrapher. In calligraphy he was a student of Ismail Zihni Konjičanin, who had been a student of Hasan al-Vefai al-Misri, an Egyptian who died in Sarajevo.

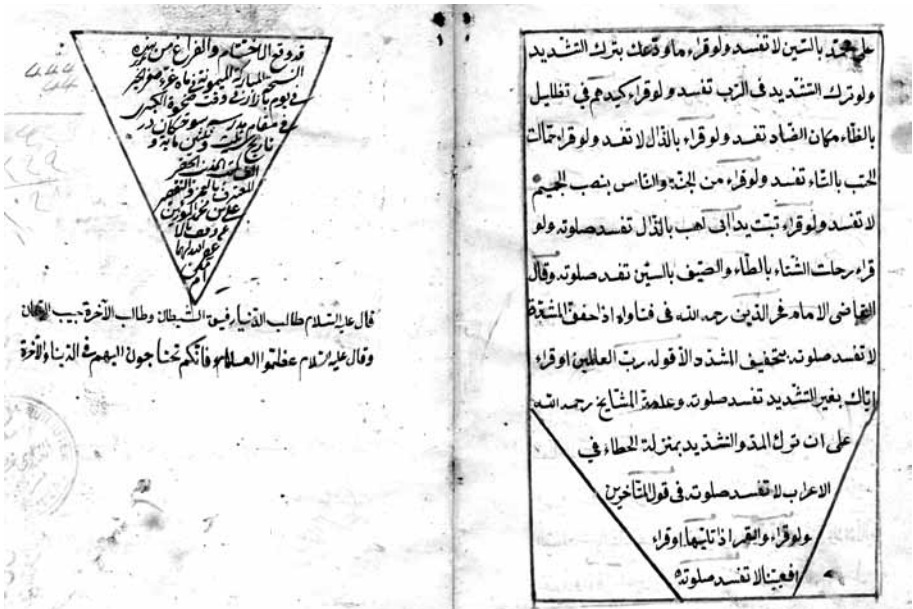
The earliest known transcribers from Gornji Vakuf was Husejn, a *mu'allim*, who copied Hasan Kafi Pruščak's *Hadiqa as-salat* in 1605. Some Gornji Vakuf transcribers were active during the 19th century, too.

GHB, R-4363, jedna stranica iz *An'ama*,
prepisao Sulejman, sin Ibrahimov, Hadžiabulić

GHB, R-5595, prijepis Abdullaha, sina Salihovog

GHB, R-8005, prijepis Alija, sina Muhammedovog

ذكر منى جواب مشرف الوب برفاج سعادى ومعلم قانوى
 صاحب رضى رسمى وولست حالا صاحب رضى اول ذكر منى
 او جاعنى اثر بنا موجود اليك اخوه تقويضه
 قادر اولورى الجواب اولاز
 رسمى التور تمت تمام

تم من يد الضعيف سليم الامام والمخيط بجامع حيدر
 ع ووضعه بركة الشيخ

الصبح بدامن صلعة والليل دجا من وافرته
 فاق الرسل افضل وعلى الهدى السبل ليل بدالسه
 جبريل اى لبيت امرى ورب دعاء طهرته
 نال الشرفا والله عفا عما سلفا من امته
 كثر الكرمى مول النعمى هاد الامى بشريه
 ذات الحسبى اعلا النسبى كل العربى فى خدمته
 سعت الشعر نطق الجرح شوق القمر باث رته
 فحمدنا هو سيدنا والعزنا لاجابته
 يا رسول الله خير بدينا منه الصراط عادل القدي

GHB, R-8176, rukopis Zbornika fetvi Ahmeda Mostarca, prijepis Sulejmana, imama i hatiba iz Gornjeg Vakufa

ايجوب فرادى غزلى سنه ١٢٨٥ انا اول
 ذبح اكله يعنى برنذر ايجون ذكرى لونه
 ضا الله ايجون ذبح اكله نا هلا لورا
 اوله ذكر برك الله ايضا ايجون فى ذبح
 اوله ذكر برك الله ايضا انا غزلى اوله
 سچويت بونما ذسه اوله قريمانلى خير نو
 قريمانلى غنى كنبوه ويرمك جانزيميد
 كونده ذبح اوله ذقه اوله قريمانلى غنى او
 ويرمك جانزودره ويرمك اربط اطعام

اهل وعيال بيمك جانزودره كبرك برنذر اوله
 اكله بذر ايل اوله قريمانلى اهل وعيال بيمك جانزويميد رجاوب ورك
 برك قربان ايكى باه ايل اوله قريمانلى الله رضى بيمك جانزويميد ايل ذبح ايل ذبح
 جمله اتى اوله سنه ١٢٨٥ كبرك ايل اهل
 عياله بيمك جانزودره
 الله اعلم بالصواب
 واليه المرجع والمآب
 الم
 الم

قد وقع الخراج بغير سد الله عن طريق
 فقهاء الشيوخ والسياسة على الدين
 من محمد الوقف الامور والدينى
 لهما والالتزام باحفظ الدين والدين
 يستقر من بعلمهم والله اعلم
 من القضاة والدين

BAZI HUSREV BEGOVA BILLETEN
 S. SALJEVA
 مکتبہ
 سید محمد
 سید محمد

GHB, R-8621, prijepis Sulejmana, sina Muhammedovog